

В. А. Трофименко, кандидат юридичних наук, доцент

СТОСОВНО СИСТЕМИ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Свобода слова є одним з важливих досягнень правової і демократичної держави. У зв'язку з цим сьогодні засоби масової інформації вважають за необхідне інформувати громадян про всі сторони життя вітчизняної правоохоронної системи. І якщо за радянських часів існували заборонені теми, то за часів набуття незалежності нашою країною таких тем фактично не стало. Тому з екранів телевізорів, шпальтів друкованих видань громадяни побачили те, чого взагалі не повинно бути: випадки жорстокого ставлення до громадян, порушення процедури слідства, використання незаконних засобів отримання зізнання від людей тощо. Без того невелика повага до цих органів впала до мінімального рівня. Нині фактично втрачено особистий зв'язок громадянина та правоохоронця. Це має під собою дві взаємопов'язані причини: 1) низький рівень правової культури суспільства взагалі; 2) відсутність єдиної всеохоплюючої системи правового виховання як громадян, так і безпосередньо правоохоронців.

Намагаючись реформувати систему законодавства, наша держава фактично не звертала уваги на елементи, які впливають на його дотримання, зокрема, на правове виховання. Тому, маючи суперечливу, але доволі дієву систему законодавства, ми отримали те, що навіть правоохоронець вважає за можливе вчинити злочин. І такі злочини стають дедалі жорстокішими через впевненість правоохоронців у безкарності. Тому не тільки потрібно реформувати систему законодавства, а й провести «реформу» правосвідомості. Допомогти цьому може такий напрямок виховної роботи, як правове виховання.

Навряд чи можна говорити про існування в нашій країні повноцінної системи правового виховання громадян узагалі і працівників правоохоронних органів зокрема. Окремі її елементи впроваджуються намаганнями різноманітних громадських, правозахисних та інших організацій, але вони стосуються пересічних громадян. Спеціальних заходів, які спрямовані на людей, що мають захищати права, свободи та спокій цих самих громадян, фактично немає. Тим більше вони повинні засвоїти основи загальної і професійної правової культури. Зважаючи на це, система правового виховання має складатися з двох рівнів, які повинні враховувати специфічність становища правоохоронця.

Перший рівень правового виховання повинен сформувати з правоохоронця лише законослухняного громадянина, який обізнаний у своїх правах, свободах та обов'язках. Така людина має розуміти не тільки їхній зміст, а й механізми їх захисту. Формування такого громадянина необхідно починати чи не змалечку. Яскравим прикладом фіналу першого етапу може бути постать американського платника податку. Це людина, яка добре розуміє, що

держава живе за її кошт, вона обізнана у своєму правовому статусі, своїх можливостях із захисту свого стану. Те, що людина кладе руку на серце перед прапором своєї країни, показує її повагу, її знання, її впевненість у правильності існуючих державних механізмів. Інша річ, що і самі ці механізми повинні бути побудовані на демократичних засадах.

Перший рівень правового виховання ще не враховує особливості професії правоохоронця, але він формує глибинні базові засади правосвідомості громадянина. Формуються основні правові цінності та оцінки, опрацьовується ставлення до правової системи країни.

На цьому рівні важливе значення має безпосередня рефлексія права. Її можна розділити на три основні етапи: накопичення правового матеріалу (інформації), формування власного погляду на право, рефлексія свого ставлення до існуючих правових інститутів.

Накопичення правової інформації відбувається декількома шляхами: засоби масової інформації, телебачення, спілкування з оточуючими людьми, власні думки, родинні відносини, школа, вищі навчальні заклади, державна політика у сфері права та ідеалогія. Це найбільш важливий момент: якість правової інформації впливатиме на її розуміння. Вплинути на процес мислення людини фактично неможливо. Кожна людина сама обирає своє право. Головне, аби її розуміння збіглося хоч б з мінімальною справедливістю, яка існує у суспільстві. Тут дуже привабливо виглядає ідея Д. Роулса про договірну концепцію справедливості: громадяни самі можуть встановити, що є справедливістю, а держава повинна її гарантувати та забезпечити.

Правова поведінка (або рефлексія) є головним відображенням ставлення людини до існуючого правопорядку. В ідеалі вона повинна відповідати принципам правової державної політики. А в ситуації з майбутнім правоохоронцем немає права казати, що вона взагалі може бути хибною! Вже на цьому рівні виховання мусить робити свою справу. Майбутній правоохоронець, а поки що пересічний громадянин, зобов'язаний засвоїти мінімальний рівень правової поведінки.

Другий рівень правового виховання повинен сформувати спеціаліста-правоохоронця. Цей рівень правового виховання є специфічним та спрямований на обмежене коло осіб, які наділені статусом правоохоронця. Пропонує до таких осіб віднести працівників Міністерства внутрішніх справ України, судів, прокуратури, Служби безпеки України, частково військовослужбовців. Мета цього рівня – показати, що правоохоронець захищає не державу, а громадянина від різних виявів свавілля. Своїми діями правоохоронець повинен не обмежувати життя громадян, а протистояти негативному втручанням в повсякденне існування людини. Тому процес правового виховання правоохоронця не може бути однобічним.

Повага до громадян, свого мундира, держави, необхідність та обов'язковість дотримання усіх законодавчих норм, неможливість виявів не-

правового свавілля – все це повинен засвоїти правоохоронець. Головним інститутом правового виховання на цьому рівні є спеціальний навчальний заклад, якими сьогодні багата Україна. Хоча сама кількість цих вищих навчальних закладів теж породжує запитання: чому їх стільки? Або державі потрібна велика кількість службовців закону (у свою чергу це веде до поліцейської держави), або якість примушує брати кількістю...

Звертаючись до юридичної освіти, головну увагу необхідно приділити програмі навчання правоохоронців. Відомо, що до цієї програми включено галузеві правові навчальні дисципліни (конституційне право, цивільне право, кримінальне право, адміністративне право тощо), гуманітарні дисципліни загального циклу (політологія, соціологія, філософія, іноземна мова, українська мова та культура і т. д.), а також дисципліни міжгалузевого характеру (філософія права, соціологія права та ін.). На нашу думку, саме міжгалузеві навчальні дисципліни більшою мірою формують правосвідомість та правову культуру працівника правоохоронного органу.

У чому недолік викладання галузевих правових навчальних дисциплін? Головний ухил у викладанні йде до аналізу та тлумачення галузевих нормативно-правових актів. Головні моменти: об'єкти та суб'єкти тих чи інших правовідносин, їх права й обов'язки, відповідальність за порушення галузевого законодавства. Фактично пропагується ціннісно-нейтральне ставлення до правової норми, коли правник не замислюється, справедлива (правильна) вона чи ні і не повинен цього робити. Готується «прямий» правореалізатор.

Гуманітарні науки загального циклу більшою мірою спрямовані на формування світогляду студента, формування інтелігента. При цьому дуже слабо прослідковується зв'язок з майбутньою професією такої молодшої людини. Розширюючи загальносвітоглядні елементи особистості, гуманітарні науки звертають невелику увагу на правосвідомість.

Сполучною ланкою між правовими та загальними навчальними дисциплінами саме і виступають міжгалузеві. Тільки міжгалузеві навчальні дисципліни є межею між першими двома науками. Як приклад, усі правові навчальні дисципліни оперують терміном «права і свободи людини і громадянина», але фактично жодна правова наука не дає єдиного розуміння цього важливого правового інституту, витлумачуючи його під свої потреби. Та ж філософія права є наукою, яка здійснює квінтесенцію розуміння базових правових феноменів і цінностей. Це чи не єдина наука, яка найближче стоїть до вирішення питання про єдине універсальне розуміння категорії «право». Жоден студент не може, вивчаючи галузеві правові науки, сказати, що ж таке головна правова цінність – справедливість, чому необхідно робити правову оцінку, як працюють правові цінності. Як наслідок жоден студент не може сказати, в чому полягає цінність права! Право для нього – це лише законодавство, а юрист – лише застосовує право! А чи кожна людина бажає бути тільки

гвинтиком великої обмежуючої чи карної машини? І тут ми можемо говорити про появу ще однієї проблеми.

Держава може виховати гарних правоохоронців, які будуть ідеалом служителя закону. Але чи дає наша правова система бути правоохоронцю ідеальним? Суддя обмежений у вирішенні справи наявним законодавством, слідчий та оперуповноважений «вимушені» дотримуватись існуючого процесуального законодавства, вчинок визнається злочином (правопорушенням) лише тоді, коли він закріплений як такий у законі, образа людини похилого віку не визнається державою злочином... продовжувати перелік можна дуже довго. Тобто, сьогоднішня правова система держави не створена під майбутнього ідеального правника, вона «заточена» під юриста, який не переймається цінністю права. Йому не зрозумілі поняття гуманізму та антропоцентризму... Як наслідок іноді людина розглядається як засіб досягнення певної практичної мети (отримання хабара, задоволення владних амбіцій, підкреслення свого статусу тощо), що і є результатом низької правової культури та правової свідомості.

Тому система правового виховання не може існувати без всеохоплюючої правової реформи. Питання виховання перетворюється на питання встановлення нових напрямків проведення правової реформи.

Як висновок необхідно зазначити, система правового виховання у нашій країні перебуває на початковому рівні. Фактично поки що не розроблено ні теоретичний, ні практичний її аспекти. Але розробляти систему правового виховання правоохоронців необхідно одночасною з її інтеграцією у правову реформу держави в цілому.

О. М. Круглов, кандидат юридичних наук, доцент;

Ю. О. Ключова

МЕХАНІЗМ ПРАВОСВІДОМОСТІ ТА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ У КОНТЕКСТІ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ ПРАВА

У просторі філософсько-правової наукової думки категоріям «правосвідомість» та «правова культура» було присвячено чималу кількість наукових дискусій, досліджень, теоретичних суджень. Слід зазначити, що і сьогодні згадані поняття не позбавлені уваги з боку як представників наукового кола, так і юристів-практиків. Це зумовлено стрімкою динамікою розвитку правової реальності Української держави, розширенням ціннісних орієнтирів суб'єктів правовідносин, їх правової поведінки і ставленням цих суб'єктів до норм права. Визначальними механізмами, які впливають на свідоме і об'єктивне ставлення учасників правовідносин до функціонування і розвитку правової системи держави, є правосвідомість та правова культура. У свою чергу ці категорії висту-